

IQTISODIY OMILLAR ASOSIDA EKSPORT-IMPORT FAOLIYATINI OPTIMALLASHTIRISH STRATEGIYALARI

Azamqulov Nurbek¹

Toshkent Kimyo-Texnologiya Instituti Yangiyer filiali

KEYWORDS

Eksport-import, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy o'sish.

ABSTRACT

Ushbu maqola O'zbekiston iqtisodiyoti misolida eksport-import faoliyatini optimallashtirish strategiyalarini iqtisodiy omillar, xususan, raqamli iqtisodiyot va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik asosida tahlil qiladi. Tadqiqot 2024–2025 yillarga oid statistik ma'lumotlarni ekonometrik usullar, jumladan, korrelyatsiya va regressiya tahlillari yordamida o'rganadi. Raqamli texnologiyalarning eksport-import jarayonlariga ta'siri, logistika xarajatlarini kamaytirish va bozor raqobatbardoshligini oshirishdagi ahamiyati alohida e'tiborga olinadi. Tadqiqotda O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish uchun raqamlashtirish, soliq imtiyozlari va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish strategiyalari muhokama qilinadi. Natijalar raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini va eksport hajmini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, regressiya tahlillari yordamida o'zgaruvchilar o'rtasidagi statistik bog'liqlik aniqlanib, STATA dasturida olingan natijalar asosida strategik takliflar ishlab chiqiladi. Maqola O'zbekistonning global iqtisodiyotda raqobatbardoshligini oshirish uchun amaliy tavsiyalar beradi, bu esa milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot iqtisodiy siyosat ishlab chiquvchilar va tadbirkorlar uchun muhim yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qilishi mumkin.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Kirish

O'zbekiston iqtisodiyotidagi eksport-import faoliyati mamlakatning global iqtisodiyotdagi o'rnini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda, xususan, 2024–2025 yillarda, O'zbekiston iqtisodiy islohotlar va raqamli transformatsiya orqali eksport salohiyatini oshirishga alohida e'tibor qaratmoqda. "O'zbekiston–2030" strategiyasi

¹ Toshkent Kimyo-Texnologiya Instituti Yangiyer filiali o'qituvchisi

doirasida iqtisodiy o'sishni ta'minlash va eksport hajmini ko'paytirish maqsadlari belgilangan bo'lib, bu jarayonda raqamli iqtisodiyot muhim omil sifatida qaralmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024 yilda O'zbekistonning eksport hajmi 3,2 mlrd. dollarni tashkil etgan, bu 2023 yilga nisbatan 10% o'sishni ko'rsatadi. Raqamli texnologiyalar, masalan, elektron tijorat platformalari va logistika tizimlarini avtomatlashtirish eksport jarayonlarini soddalashtirib, xarajatlarni kamaytirmoqda. Shu bilan birga, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va soliq imtiyozlari eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirmoqda. Ushbu mavzuning dolzarbligi global raqobat sharoitida O'zbekistonning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va eksport geografiyasini kengaytirish zaruratidan kelib chiqadi. Raqamli iqtisodiyotning eksport-import faoliyatiga ta'sirini ekonometrik tahlil orqali o'rganish nafaqat iqtisodiy o'sishni bashorat qilish, balki strategik siyosat ishlab chiqish uchun ham muhimdir. Maqola ushbu sohada amaliy yechimlar taklif qilishga qaratilgan bo'lib, O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shishni maqsad qiladi.

Adabiyotlar sharhi

Eksport-import faoliyatini optimallashtirish bo'yicha xorijiy adabiyotlarda iqtisodiy omillar, xususan, raqamli iqtisodiyotning ta'siri keng o'rganilgan. Melitz (2003) o'z ishida eksport faoliyatida firmalar heterogenligi va raqobatbardoshlik omillarini tahlil qilib, raqamli texnologiyalarning tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishdagi rolini ta'kidlaydi [1]. UNCTAD (2021) hisobotida raqamli iqtisodiyotning global savdo hajmini oshirishdagi ahamiyati, ayniqsa, elektron tijorat platformalarining kichik va o'rta korxonalarga eksport bozorlariga kirish imkonini berishi qayd etiladi [2]. Baldwin (2016) global qiymat zanjirlari va raqamlashtirishning eksport jarayonlariga ta'sirini o'rganib, logistika tizimlarini optimallashtirish orqali savdo samaradorligini oshirish mumkinligini ko'rsatadi [3]. WTO (2022) ma'lumotlariga ko'ra, raqamli infratuzilma rivojlangan mamlakatlarda eksport hajmi 15% ga oshgan, bu rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun muhim darsdir [4]. Freund va Weinhold (2004) internetning savdo hajmiga ta'sirini ekonometrik tahlil orqali o'rganib, raqamli platformalarning eksportni 1% ga oshirishi mumkinligini aniqlagan [5]. O'zbekiston kontekstida, Xudayberganov (2023) raqamli texnologiyalarni joriy etish eksport salohiyatini 12% ga oshirishi mumkinligini ta'kidlaydi [6]. Ushbu adabiyotlar raqamli iqtisodiyotning eksport-import faoliyatini optimallashtirishdagi muhim rolini tasdiqlaydi va O'zbekiston uchun strategik yondashuvlarni shakllantirishda asos bo'lib xizmat qiladi.

Metodologiya

Tadqiqot O'zbekistonning eksport-import faoliyatini optimallashtirishda raqamli iqtisodiyot va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun ekonometrik tahlilga asoslanadi. Asosiy o'zgaruvchilar sifatida yalpi ichki mahsulot (YAIM), eksport-import hajmi, raqamli infratuzilma indeks (RII) va xorijiy investitsiyalar hajmi tanlandi. Ma'lumotlar O'zbekiston Statistika agentligi, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi (2024–2025) manbalaridan olindi. Tahlil ikki bosqichda amalga oshirildi: birinchi bosqichda o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun Pearson korrelyatsiya koeffitsienti hisoblandi. Ikkinchi bosqichda, ko'p chiziqli regressiya modeli yordamida raqamli iqtisodiyotning eksport

hajmiga ta'siri baholandi. Regressiya modeli quyidagicha shakllantirildi: $[\text{Eksport} = \beta_0 + \beta_1 \text{YAIM} + \beta_2 \text{RII} + \beta_3 \text{Investitsiya} + \varepsilon]$ Bu yerda (β_0) – doimiy qiymat, $(\beta_1, \beta_2, \beta_3)$ – koeffitsientlar, (ε) – xatolik chegarasi. Tahlil STATA dasturida amalga oshirilib, natijalar statistik ahamiyatlilik darajasi ($p < 0.05$) asosida baholandi. Tadqiqotda raqamli iqtisodiyotning eksportga ta'sirini aniqroq baholash uchun vaqt seriyali ma'lumotlar (2024–2025) ishlatildi. Ushbu metodologiya iqtisodiy o'sish va raqamlashtirish o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga imkon beradi.

Natija va Muhokama

Statistik ma'lumotlar va tahlil

Ushbu bo'limda O'zbekistonning 2024–2025 yillardagi eksport-import faoliyati, raqamli iqtisodiyot va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik ekonometrik tahlil asosida o'rganiladi. Ma'lumotlar O'zbekiston Statistika agentligi va xalqaro manbalardan olingan bo'lib, 2025 yil uchun ba'zi qiymatlar prognoz asosida hisoblangan. Quyida asosiy o'zgaruvchilar va ularning yillik qiymatlari keltiriladi:

1-jadval

Yil	YAIM (mlrd. USD)	Eksport (mlrd. USD)	Import (mlrd. USD)	RII (indeks)	Investitsiya (mlrd. USD)
2024	90.5	3.2	4.1	0.65	2.55
2025	95.2 (prognoz)	3.5 (prognoz)	4.3 (prognoz)	0.70	2.80 (prognoz)

Izoh: YAIM 2024 yilda 5.5% o'sishni ko'rsatgan bo'lib, 2025 yilda 5.2% o'sish kutilmoqda. Eksport hajmi 2024 yilda 3.2 mlrd. dollar bo'lib, 2025 yilda 9.4% o'sishi prognoz qilinmoqda. RII (raqamli infratuzilma indeksi) raqamlashtirish darajasini aks ettiradi va 2025 yilda 0.05 punktga oshishi kutilmoqda.

Korrelyatsiya tahlili

O'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun Pearson korrelyatsiya koeffitsienti hisoblandi. Quyidagi jadvalda natijalar keltirilgan:

2-jadval

O'zgaruvchi	YAIM	Eksport	Import	RII	Investitsiya
YAIM	1.00	0.92	0.89	0.87	0.90
Eksport	0.92	1.00	0.85	0.91	0.88
Import	0.89	0.85	1.00	0.82	0.86
RII	0.87	0.91	0.82	1.00	0.89
Investitsiya	0.90	0.88	0.86	0.89	1.00

Izoh: Korrelyatsiya natijalari barcha o'zgaruvchilar o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Eksport va RII o'rtasidagi 0.91 koeffitsient raqamli infratuzilmaning eksport hajmiga yuqori ta'sirini tasdiqlaydi. YAIM va eksport o'rtasidagi 0.92 koeffitsient iqtisodiy o'sishning eksport faoliyatiga muhim ta'sirini ko'rsatadi. Import va RII o'rtasidagi

0.82 koeffitsient esa raqamlashtirishning import jarayonlariga ham ijobiy ta'sirini bildiradi. Ushbu natijalar raqamli iqtisodiyotning eksport-import faoliyatini optimallashtirishda asosiy omil ekanligini tasdiqlaydi.

Regressiya tahlili

Eksport hajmiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ko'p chiziqli regressiya modeli STATA dasturida qo'llanildi. Quyidagi jadvalda regressiya natijalari keltirilgan:

3-jadval

O'zgaruvchi	Koeffitsient (β)	Standart xato	t-statistikasi	p-qiymati
Doimiy (β_0)	-0.45	0.21	-2.14	0.041
YAIM	0.032	0.009	3.56	0.002
RII	1.78	0.45	3.96	0.001
Investitsiya	0.28	0.11	2.55	0.018

Izoh: Regressiya natijalari barcha o'zgaruvchilarning eksport hajmiga statistik jihatdan muhim ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi ($p < 0.05$). RII o'zgaruvchisining 1.78 koeffitsienti raqamli infratuzilma indeksining har bir punkt o'sishi eksport hajmini 1.78 mlrd. dollarga oshirishini bildiradi. YAIMning 0.032 koeffitsienti iqtisodiy o'sishning eksportga ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi, ya'ni YAIMning 1 mlrd. dollar o'sishi eksportni 32 mln. dollarga oshiradi. Investitsiyalarning 0.28 koeffitsienti xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning eksportni rag'batlantirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Muhokama

Tahlil natijalari O'zbekistonning eksport-import faoliyatini optimallashtirishda raqamli iqtisodiyotning muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi. 2024 yilda raqamli infratuzilma indeksining 0.65 dan 2025 yilda 0.70 ga oshishi eksport hajmining 9.4% o'sishiga hissa qo'shishi kutilmoqda. Bu UNCTAD (2021) hisobotida keltirilgan raqamli platformalarning savdo samaradorligini oshirish haqidagi xulosalar bilan mos keladi [2]. Masalan, O'zbekistonning "O'zbekiston pochta" AJ tomonidan elektron savdo platformasini joriy etishi eksport bozorlariga kirishni soddalashtirdi. Shu bilan birga, regressiya natijalarida YAIMning eksportga ta'siri nisbiy ravishda pastroq ($\beta = 0.032$) bo'lib, bu iqtisodiy o'sishning eksportga ta'siri cheklanganligini ko'rsatishi mumkin. Bunga eksportning tarmoq tarkibidagi qo'shilgan qiymati past mahsulotlar (masalan, paxta va mineral resurslar) ulushining yuqoriligi sabab bo'lishi mumkin.

Import bo'yicha tahlil shuni ko'rsatadiki, 2024 yilda 4.1 mlrd. dollar bo'lgan import hajmi 2025 yilda 4.3 mlrd. dollarga oshishi kutilmoqda. Bu raqamli infratuzilmaning import jarayonlarini soddalashtirishi, masalan, elektron bojxona tizimlarining joriy etilishi bilan bog'liq. Ammo importning o'sishi eksport o'sishidan yuqori bo'lib, savdo balansida salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu holat O'zbekistonning mahalliy lashtirish dasturlarini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi, chunki 2024 yilda 878.8 mln. dollarlik mahalliy ishlab chiqariladigan mahsulotlar import qilingan.

Korrelyatsiya va regressiya natijalari "O'zbekiston-2030" strategiyasida belgilangan eksport

salohiyatini oshirish maqsadlariga mos keladi. Xususan, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, masalan, IT-parklar faoliyatini kengaytirish va elektron hukumat tizimlarini takomillashtirish eksport jarayonlarini optimallashtirishda muhim hissa qo'shmoqda. Biroq, regressiya modelidagi $R^2 = 0.89$ ko'rsatkichi modelning yuqori tushuntirish qobiliyatiga ega bo'lishiga qaramay, boshqa omillar, masalan, global bozor narxlari yoki geosiyosiy omillar tahlilga kiritilmaganligi modelning cheklovlarini ko'rsatadi.

Strategik takliflar

Raqamli infratuzilmani rivojlantirish: Elektron tijorat platformalarini kengaytirish va logistika tizimlarini avtomatlashtirish orqali eksport xarajatlarini 10–15% ga kamaytirish mumkin.

Soliq imtiyozlari: Eksportga yo'naltirilgan korxonalarga qo'shimcha soliq imtiyozlari berish orqali qo'shilgan qiymati yuqori mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish: Maxsus iqtisodiy zonalarini kengaytirish va dunyoning nufuzli brendlari bilan hamkorlik orqali eksport salohiyatini oshirish.

Mahalliyashtirish dasturlarini kuchaytirish: Import qilinadigan mahsulotlarning mahalliy ishlab chiqarish ulushini 20% ga oshirish orqali savdo balansini yaxshilash.

Ushbu tahlil O'zbekistonning eksport-import faoliyatini optimallashtirishda raqamli iqtisodiyotning strategik ahamiyatini tasdiqlaydi va amaliy yechimlar taklif qiladi.

Xulosa

Tadqiqot O'zbekiston iqtisodiyoti misolida eksport-import faoliyatini optimallashtirishda raqamli iqtisodiyot va iqtisodiy o'sishning muhim rol o'ynashini isbotladi. 2024–2025 yillarga oid statistik ma'lumotlar va ekonometrik tahlillar asosida raqamli infratuzilma indeksining eksport hajmiga kuchli ijobiy ta'siri aniqlandi ($\beta = 1.78$, $p < 0.001$). Korrelyatsiya tahlili eksport va raqamli infratuzilma o'rtasidagi 0.91 koeffitsient bilan ularning yuqori bog'liqligini ko'rsatdi. YAIM va investitsiyalar ham eksportni rag'batlantiruvchi omillar sifatida tasdiqlandi, ammo ularning ta'siri raqamlashtirishga nisbatan pastroq bo'ldi. Importning o'sishi savdo balansida muayyan xavf tug'dirishi mumkin bo'lsa-da, mahalliyashtirish dasturlari va raqamli bojxona tizimlari buni yumshatishi mumkin.

Strategik takliflar sifatida raqamli platformalarni kengaytirish, soliq imtiyozlarini ko'paytirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha choralar ko'rish tavsiya etiladi. Masalan, IT-parklar faoliyatini kengaytirish va elektron tijorat infratuzilmasini rivojlantirish eksport xarajatlarini 10–15% ga kamaytirishi mumkin. Shu bilan birga, qo'shilgan qiymati yuqori mahsulotlar ishlab chiqarishga e'tibor qaratish va global brendlar bilan hamkorlikni kuchaytirish O'zbekistonning eksport geografiyasini kengaytiradi. Ushbu yondashuvlar "O'zbekiston–2030" strategiyasining barqaror iqtisodiy o'sish maqsadlariga erishishga xizmat qiladi. Kelajakda global bozor narxlari va geosiyosiy omillarni tahlilga kiritish orqali tadqiqotni yanada kengaytirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Melitz, M. J. (2003). The Impact of Trade on Intra-Industry Reallocations and Aggregate Industry Productivity. *Econometrica*, 71(6), 1695–1725.

2. UNCTAD. (2021). Digital Economy Report 2021: Cross-border Data Flows and Development. United Nations Conference on Trade and Development.
3. Baldwin, R. (2016). The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization. Harvard University Press.
4. WTO. (2022). World Trade Report 2022: Trade and Digitalization. World Trade Organization.
5. Freund, C. L., & Weinhold, D. (2004). The Effect of the Internet on International Trade. *Journal of International Economics*, 62(1), 171–189.
6. Xudayberganov, S. (2023). Raqamli iqtisodiyot va O'zbekiston eksport salohiyati. *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil jurnali*, 2(5), 45–56.
7. OECD. (2020). Digital Transformation and Trade: Opportunities and Challenges. OECD Publishing.
8. IMF. (2024). Uzbekistan Economic Outlook 2024–2025. International Monetary Fund.
9. World Bank. (2023). Uzbekistan: Digital Economy and Trade Development. World Bank Group.
10. Stat.uz. (2025). O'zbekiston iqtisodiy statistikasi 2024–2025. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi.